

A „HOLTPONT DERŰJE”

Várady Szabolcs: *Hátha nem úgy van*. Magvető, Budapest, 1988

„A lét nem azonos az étellel: más minőség.” Már-már közhelyként hat e megállapítás, mégis szükségesnek tartom idézni Kis Pintér Imrének a lírában jelentkező új nemzedékekre vonatkozó, eligazító megjegyzése e mondatát. E megállapításból ugyanis Várady Szabolcs költészetének szinte egésze belátható – fogalmazhatnék így is: lírájának mintegy alapélményét képezi a fenti tézis. Ebből a szempontból pedig figyelemre méltó, amit Kis Pintér Imre az idézett mondat folytatásaként megfogalmaz: „[a lét] Dimenziójába, erőterébe fölemelkedve köznapi logikánk, szavainak érvényüket veszítik. A költő csak abban reménykedhetik, hogy intuitív leleménnyel – mintegy kijátszva a nyelvet és összes konvencióit – idézhet föl valamit a megfoghatatlantól. Nemes Nagy Ágnes sokat idézett sora kívánczik ide: »Ne mondd a mondhatatlant, mondd a nehezen mondhatót.« E költői törekvések közös jellemzője, hogy jelentésük, »üzenetük«, lényegük fokozottan, törvényszerűen túl van a tárgyukon; már akkor is, ha ez a lényeg csupán a művészi szép kiváltotta bensőséges öröm, s még inkább így van, ha a szándék a komplexebb tartalmak megragadása (Keszthelyi Rezső, Takács Zsuzsa, Várady Szabolcs)”. Várady Szabolcs költészetében mindez egyféle tárgyon túli tárgyiassággá lényegül, majd újabb verseiben a személyes tartományait is bejárja.

Költészetéről szoltam szándékosan, s nem kötetéről, hiszen Várady *Hátha nem úgy van* című legújabb verseskötönyve betekintést nyújt lírájának egész eddigi szakaszába. „Régi” és „új” versek szerepelnek itt két egységbe csoportosítva – ahogyan Füst Milán is tette ezt a verseskötetében a „régiek” és „újak” besorolással. S Füst Milánra kell emlékeznünk e verseket olvasva akkor is, amikor a „fönt” és „lent” kettősségét látjuk e verssorokban lengeni. A megvalósítás módja persze más: ami Füstnél többnyire stíluszinteket jelent, az Váradynál két tartalmi pólust. A „fönt” mindig elvont, ugyanakkor el nem érhető fogalmat jelöl – a „nehezen mondhatót” –, a „lent” pedig azt, ami van „e lehetne még rosszabb is vidéken”, s ami űrt, hiányjeleket hagy maga után. A *Hátha nem úgy van* című kötet verseinek majd mindegyikéből ez a hiány kiált. S nemcsak a versek tartalmi szintjén! Maga a vers is valamilyen vélt vagy áhított teljességből indul, teljességet színlel, s íve a semmibe vezet: biztos kezű versindítás – a zárlatok pedig szándékosan tele kérdőjelekkel, kiüresedett szavakkal, töltelékiszókkal, ezek ismétlésével („ahogy”, „akármí”, „így vgy úgy és akarjuk-e vagy sem”, „miben is, hogy valamiben?” „vizont: vizont...”). A „hátha nem úgy van minden, ahogy van” ingatag mankói. Különösen az újabb, személyesebbre csapó versek visszhangozzák ezt a hiányérzetet, a tartalmas kapcsolatok hiányát, azok áhítását vagy az egykor megélt harmónia emlékét. „A múlt a mostra némán visszakarog” – áll a *Régi holmi* című versben, s e „visszakarogás” eleve vészjósló hang: a *mostra* figyelmeztet, amelynek meghatározói az „ahogy”, „valahogy” – sehogya.

A régiek közé sorolt Várady-versekben is az adott – mint említettem: létté nem lényegülő – élet mutatja meg magát. S a hiány a versnyelvben is megmutatkozik. Kiesések, kihagyások sorát látjuk, de a „törlés” művelete itt nem a tömörséget hivatott létrehozni. A *Hazafelé* című versben a mellérendelések s a kihagyásokkal elért szándékolt kötőanyaghiány az élet „kötőanyagának” hiányát idézik fel, azon fluidumét, mely az

élet lényege lenne, mely azt létté nemesítené. S e „vegyszer”-ség már-már öngyilkosság: a versíróé s a versé egyaránt. Várady persze a melodramatikus szituációkat sorra elkerüli. Hűvös rezignáltsága, iróniája tartja távol ettől, s biztos formakezelése. Szonettformával, tömör négy sorosokkal, latinos intonációval kísérletezik. A tökéletes forma alól azonban mindinkább kilóg a lóláb – de ez már a „tartalom”, az élet „tartalmának” (tartalmatlanságának) ügye –, vagy ahogyan kötetzáró versében ironikusan eljátszik e szófordulattal: „Itt lakolok, ki se látszom alóla. / Alóla ki, alóla ki, a lóláb. Az alóla alól a még alólabb.” (*Elromlott szerkezet*)

Majd ír „filozófiai töredéket” (*A lábról*) – ironikus filozófiai traktátust, mely tulajdonképpen az *áll* ige jelentésváltozatait járja be, s a *láb* jelentésének relativitását hangsúlyozva eljut a minden relatív felismeréséig. Mindennek a jelentése megkérdőjelezhető, (ironikusan) kifordítható, s mert e két stabilitást jelző szóé is az, a stabilitás, stabilitásunk is kételyekkel lesz teli.

Várady kötetének szinte mindegyik verse ilyen intellektuális, groteszk játékra hív, s hogy e játéknak s mögöttes tartományainak súlya van, azt nemcsak versbeszédének „súlyából”, sorainak zökkenéséből érezzük, hanem az előbbieken említett tartalmi vonatkozásokból is. „A szavak szótári, avult, hagyományos jelentésére utalva” indul el, majd feltöri ezt szórendcserével, mondatátültetésekkel, mondatamputációkkal. Közben felderül az élet törvényeinek nevetséges/érthetetlen volta, a „mi, akik belül vagyunk” tragikus-ironikus szituációja. A „jó nyugalmas semmiben” tanyázik Várady lírai énje, ebből a költői pozícióból végzi el a kiüresedett lét lajstromát (*Mégis miben?*), teszi fel a „miben is, hogy valamiben?” kérdését, s állapotodik meg egy-egy szó jelentésének súlyosságánál, komolyan vételénél (*Léleken*). „Üres jelenidőben” köröz, ahol „semmi se változik”, s a rímek onfeledt dallama mögött könnyed fintorral tárja elénk a semmit. Például a *Négysoros* című versében: „Üres jelenidőben állok itt / Várakozom de semmi se változik / Itt nem lesz eső csak gyűlik a por / Ha lesz vihar máshol valahol”.

A költői nyelv funkcióira, funkcióváltásaira kell mindenekelőtt felfigyelnünk e költészetben: ahogyan szándékoltan érthetetlenül fejezi ki az érthetlent (*Tengerpart*), ahogyan „e visszás kor ellenében” megkísérti a tökéletességet sugalló „latin eleganciát”, ahogyan beékelésekkel, kihagyásokkal tép fel képzeletbeli szabályosságokat, összhangokat.

Mégsem tűnik azonban zilálnak ez a versnyelv. Várady névmetamorfózisai, jelentésátvédelései, kihagyásai, látszólag közhelyes szövegegyeségei könnyedén épülnek be a kontextusba, maga teremtette nyelvi világában otthonosan mozog. A lényegüket veszített tárgyak neve átminősül, a köznapis szinte észrevétlenül lebenn át lírába; így találkozhat egy versben a „nincs hova leülni” problémája a világhelyzet változásaival (*Székek a Dunán*).

Az elidegenedettség, bezártság létélményének új, sajátos megfogalmazású költeményeit nyújtja e verseskötet, s ezen a szálon épülnek a régi versekre is az újak, valamivel személyesebb megfogalmazásban. Itt a hiány valamelyest leszűkül: két ember kapcsolatának lehetetlenségéből, reménytelenségéből ered. A harmóniaigénytől (*Félálom partja*) a vélt vagy volt harmónia felidézésén át, ahol a vers is a dal emléke csak (*Egy közös dal emléke*), a semmibe való kesernyés belenyugvásba vezet a versek íve: a „kerülgetjük egymást, méregetjük”, az „éldegélek: halogatok” tehetetlenségébe. Vagy ahogyan az *Elromlott szerkezet* című versben áll: „Ad infinitum éltünk volna ad hoc”. S mindez iro-

nikus szonettben, ironikus sírfeliratban, „régies modorban”, újra négysorosban, ötlet- és álomversben, összhangot, teljességet sejtető rimekkel, amelyek a versbe beszívargó ürességélmény révén végül szertefoszlanak.

Néhány kivétellel egy témára íródtak Várady Szabolcs e versei, formai bravúrja, ki-munkált, biztos kezű versvezetése azonban állandóan új és új intellektuális élménnyel tartja ébren az olvasói figyelmet. Intellektuális lírája Marsall László *Egy világ mintája* című verseskötetével rokonítható, azzal a megszorítással, hogy a Marsall-versekhez képest ezek legtöbbször inkább versváz. A lényegből csak a szerkezet, a váz maradt, még akkor is, ha Várady szonettet ír vagy latinos metrumokban, „kényelmes ósdi mérték”-ben „araszolgat”, hiszen egy másik versében már ennek fintorát is ott látjuk: „(...) hát ne vessünk, / vessünk, né? Ki mint: úgy arat, / vagy ha ágyát, álmát alussza úgy, / A szó bukdácsol itt, szó ami szó. / A rossz mögött holott lapul a jó.” (*Koncert után*)

E fintorok viszont elmés, okos fintorok.

HARKAI VASS Éva

ÉRZÉSTELENÍTÉS

Fabó Kinga: *Anesztézia*. Kozmosz Könyvek, Budapest, 1988

A mai magyar líra felcsillanó kötete Fabó Kingáé, amely nem pusztán ígéri a tehetség kibontakozását, hanem szép példája a beteljesedett, kiforrott megszólalásnak; szabatos, megbonthatatlan líraiságú és gondolatiságú versegészeket komponál új harmóniák felé tekintve.

A verseskötény hat ciklusának mindegyikében más gondolatrétegek meghódítására vállalkozik. Az első, a Végrehajtja és elszenvedi című szövegegyeséget vizsgálva jellegzetes, maga alkotta szabadvers-formára bukkanunk, melyet többnyire szómondatok és szikár tómondatok áthajlásokkal elegyített mozaikszerű töredezettsége jellemez. A sajátos formát a már kissé közhelyszerű, de fájdalmasan aktuális tartalom reflexszerűen hívja elő. Mondatainak szaggatott, akadozó hangja, sűrűsödő csendje egyenes következménye az elidegenültség lélekmerevítő hidegének. Egy cselekvés nélküli, katasztrófa utáni világ döbben elénk állapotok és történések halmazaként, a „bábu vagy” helyzetével, az emberi kapcsolatok hiányával (Történelem, Képmás). Az érzelmek hóhullámai és színei itt ismeretlenek, az értelem ezüsthéneke világítja be csupán a lélek sivár, kontaktusra képtelen kötőjeleit. „Nincs ablakunk. / Testünk, történetünk, kihívó üres tekintetünk, / tompa közönyünk / tiszta. / Álmunk hűsnélküli.” (Kövek) A hidegezüst világ szürkés kódében a szerelem, a legközvetlenebb kapcsolatteremtés lehetősége sem jelent feloldódást. A lírai én a maga nyomorúságába záródva nem menekülhet önköréből, az érzelmi világ őszintesége helyett az értelem zárt maszkja feszül a lélekre. A szerelem édenképzetével ellentétes viszony alakul ki. „Szabad vagy, mondta idegen. / Még mielőtt odaértem. / Jelmez. Jelmez volt pedig rajtam. / Kíváncsi voltam: erre mit tesz? / Behunyta a másik szemét. / Egy ént küldött maga helyett. / Puhul, már érzem, ő is. Alig mocorog. Belém fojtja magát. / Egy újabb halottal kell élnem. / Még csak nem is reménytelen. / Nem rosszindulatú. / Szolgálja a hiányt. / Szállítja a fölösleget.” (Szeretők)